

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ РЕКРЕАЦІЇ

Грек О.М.

Особливості розвитку креативності у школяра

Розвиток креативності дає можливість людині творити і створювати нові оригінальні продукти своєї діяльності. Одним з найважливіших завдань освітньої практики виступає пошук талантів і створення сприятливих умов для їх розвитку.

В психологічній науці існує достатня кількість наукових робіт, в яких увага приділяється визначенню поняття креативності, її структурних компонентів, механізмів, а також критеріїв діагностичного оцінювання. Так, креативність розглядають як здатність до генерування нових оригінальних ідей, які відрізняються від загальноприйнятих, стереотипних. Серед структурних компонентів креативності виокремлюють продуктивність, оригінальність, гнучкість, конструктивну активність. Часто ототожнюють поняття креативність та творчість, проте існує різниця між цими поняттями. Так, творчість – це створення продукту мистецтва, а креативність – це генерація нових, раніше невідомих ідей. Як зазначає Л.Б. Єрмолаєва-Томіна, різницею між креативністю та творчістю є їх природа. А саме, творчі потенції закладені в мозку кожної людини, оскільки мозок є тим органом, в якому триває творчість самої природи, проте спонтанний прояв творчих здібностей спостерігається у обмеженого числа людей і ґрунтується на сприятливих природних задатках. А креативність на 95% якість, що формується за рахунок впливу соціального середовища, її ціннісної орієнтації, вимог, що пред'являються до людини, організації інформаційного потоку та цільової направленості всіх видів діяльності починаючи з навчальної. Також науковець зазначає, що творчість може виявлятися тільки в одному виді діяльності, що збігається зі спеціальними здібностями до неї, а креативність проявляється головним чином в тому, що людина творчий початок вкладає в усі види діяльності [3]. Отже, творче мислення моделює

художні образи і втілює їх у будь-якому сценарії або предметі. Креативне мислення — це здатність до винахідництва і наукових відкриттів.

У вітчизняній психології В. О. Моляко вказує, що процес творчості відбувається не шляхом суворо логічної схеми, не тільки на рівні свідомості, а включає догадку, інтуїцію [9]. Науковець виділяє такі механізми, як порівняння, встановлення аналогії та наступного його переносу, механізм комбінування частин структури і їх функцій. В роботах Я. О. Пономарьова представлена наступна класифікація фаз творчого процесу: 1. фаза довільного, логічного рішення; 2. інтуїтивного рішення; 3. вербалізація інтуїтивного рішення; 4. формалізація інтуїтивного рішення [11, с.18]. Автор вважає, що саме ці фази відображають структурно-рівневу природу психологічного механізму творчості.

Розглядаючи види креативності, то основними виступають соціальна, особистісна і інтелектуальна. Соціальна креативність розглядається як колективна форма взаємодії, яка пов'язана з переглядом, переоцінкою критеріїв порівняння (К.М. Романова, Н.О. Тюрміна). Особистісна креативність розглядають як соціальну мобільність, легкість зміни ролей (М. Дела), до особистісної креативності відноситься комунікативна креативність це стійка властивість особистості, що містить комплекс інтелектуальних, емоційних і поведінкових компонентів, що сприяють нестандартному, нешаблонне рішенням ситуацій спілкування, прояву творчості в спілкуванні, генерації оригінальних ідей і способів спілкування, вибору найбільш оптимальних для суб'єкта стратегій поведінки і спрямованих на забезпечення успішної взаємодії з іншими людьми (Р.В. Белоусова). Інтелектуальна креативність включає вербальну і образну креативність. Візуальну креативністю науковці розглядають як процесуальну характеристику візуально-мисленнєвої діяльності, яка пов'язана з креативною функцією візуального мислення і спрямована на створення нових наочних образів, символів, моделей за допомогою операцій візуалізації на основі вербальних та візуальних стимулів (С.М. Симоненко, О.М. Грек); вербальну креативність визначають як процес перекомбінування вербальних елементів ситуації (С. Медник).

Серед критеріїв креативності психологи виділяють наступні (за П.Торренсом): сприйнятливість – чутливість до незвичайних деталей, суперечностей і невизначеності, готовність швидко переключатися з

однієї ідеї на іншу; гнучкість – здатність застосовувати різноманітні стратегії при вирішенні проблем; продуктивність – здатність продукувати велику кількість ідей; оригінальність – здатність створювати незвичайні ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих; метафоричність – готовність працювати в абсолютно незвичайному контексті, схильність до символічного, асоціативного мислення, вміння побачити в простому складне, а в складному – просте; абстрактність назви – називання відображає здатність до трансформації образної інформації в словесну форму; розробленість – здатність детально розробляти виникли ідеї.

Вчені також розглядають риси людини, які властиві креативним особистостям. В своїх роботах М. Чікжентмихалій виокремлює такі риси креативних людей, які є взаємовиключними [17]: 1. Креативні особистості мають велику фізичну енергію, але в той же час часто знаходяться в стані спокою і відпочинку. 2. В один і той же час вони суворі та наївні. 3. В їх особистості поєднуються грайливість і дисципліна, відповідальність і безвідповідальність. 4. У креативних особистостей перемишуються уявлення, фантазії, почуття реальності. 5. Креативні люди проявляють особливості як екстравертів, так і інтровертів. 6. Креативні люди скромні і горді одночасно. 7. Вони уникають стереотипів в області статевих ролей. 8. Вони виявляють одночасно бунтарський дух і консерватизм. 9. Багато з креативних особистостей демонструють пристрасть до своєї роботи. Також вони можуть надзвичайно об'єктивно оцінювати свою працю. 10. Відкритість і чутливість креативних людей часто призводить до переживання ними страждання і болю. Але також вони дуже люблять задоволення.

Узагальнюючи дослідження науковців можна виділити наступні особистісні показники креативності людини:

- цілісність, синтетичність, свіжість, самостійність сприйняття, її спрямованість на вирішення проблеми або завдання;
- здатність сприймати неточності, відхилення, незвичайність і унікальність властивостей об'єкта;
- значна ерудиція, обумовлена спрямованістю інтересів, і висока забудькуватість на звичайні факти; здатність легко вловлювати головне і швидко забувати другорядне, віддалена асоціативність пам'яті, високе запам'ятовування багатозначності, двозначності, підтекстів;

- особлива яскравість уяви; швидкість гнучкість, оригінальність мислення, його дивергентність;

- інтуїція, вигадка, передбачення;

- фантазія, скептицизм, критичність, високий ступінь активності в розумовій діяльності (для реалізації креативності потрібна інтелектуальна ініціатива, але сама креативність не обов'язкова для простої інтелектуальної діяльності);

- висока емоційна збудливість, без якої креативності не спостерігається; прагнення до домінування, ризику, тяжіння до незалежності, порушення порядку, зняття почуття страху;

- прагнення до процесу творчості, до володіння фактами і новою інформацією, до відкриттів, до встановлення закономірностей, узагальнень, до духовного зростання, до співпраці, до самовираження і самоствердження, захопленість змістом діяльності, схильність до аналізу та синтезу, бажанням іноді подовгу залишатися одному, розвиненість естетичних почуттів.

Особистісними характеристиками креативів виступають відхилення від шаблону в поведінці, оригінальність, ініціативність, наполегливість, самовідданість, енергійність, винахідливість, прямота суджень, чесність, безпосередність, спритність, незалежність, лабільність, внутрішня зрілість, критичність, скептицизм, сміливість, мужність, впевненість при невизначеності і хаосі, схильність до метафоричності, двозначності, підкреслення свого «Я», висока самооцінка, гордість.

Функцію креативності дуже образно визначив П.Торренс: «Креативність — це означає копати глибше, дивитися краще, виправляти помилки, розмовляти з кішкою, пірнати в глибину, проходити крізь стіни, запалювати сонце, будувати замок на піску, вітати майбутнє». Узагальнюючи різні підходи вчених до вивчення креативності та творчості виокремлюють наступні функції: функція пізнання (має освітню цінність, воно є джерелом нових знань і вражень); розвиває психічні пізнавальні процеси; процес самовираження і самоактуалізації; є засобом витіснення негативних переживань; розвиває почуття внутрішнього контролю; розвиток образності мислення; самопізнання і самовизначення; допомагає освоювати нові соціальні ролі; підвищення самооцінки (задоволе-

ність результатами творчості і схвалення з боку допомагають ухвалено себе); творчість мобілізує внутрішні сили.

Особливості розвитку креативності школяра на різних вікових етапах.

Креативність передбачає особливий склад розуму, де важливе місце займають уява, інтуїція, неусвідомлені компоненти мисленнєвої активності. Особливо істотно, що творчі можливості в мисленнєвій сфері залежать не тільки від мисленнєвих властивостей (наприклад, від яскравості і конкретності мисленнєвих образів, від швидкості комбінування інформації, яка береться з пам'яті чи від легкості виникнення гіпотез), але і від окремих особистісних рис. Так, в психології існує достатня кількість робіт, в яких вивчається розвиток креативності в онтогенезі, проте всі вони поділяються на три підходи: перший – пов'язує найбільшу продуктивність з віком через аналіз продуктів діяльності, другий – пов'язує розвиток креативності з найважливішими рисами творчої особистості, третій – пов'язаний з вивченням інтелектуальних процесів. Виокремлюють два сензитивні періоди розвитку креативності: перший період – дитячий вік, другий – підлітковий та юнацький.

Враховуючи те, що у дитячому рекреаційному закладі відпочивають якраз школярі, то ми представимо характеристики особливостей розвитку креативності у молодшому шкільному, підлітковому та юнацькому вікових періодах.

У молодшому шкільному віці відбувається зниження креативності, яке багато науковців пояснюють тим, що традиційне навчання в школі блокує, гальмує прояв креативності. Даний феномен пояснюється не стільки в переважному впливі середовища, скільки тим, що відбуваються зміна структури, змісту креативності. Проте наприкінці молодшого шкільного віку виникають передумови розвитку креативності, а саме: розвиток сприймання як творчого процесу, розвиток пам'яті, уяви, основний вид мислення – образне, а також те, що цей вік сензитивний до навчання, яке спирається на наочність.

Підлітковий вік є найсприятливішим періодом в розвитку креативності, що пов'язано зі своєрідністю структур особистісної та інтелекту-

альної сфери. Ця специфіка накладає відбиток на розвиток творчих здібностей, прояв інтелектуальної ініціативи і створення чогось нового, оскільки, зіштовхуючи особистість з безліччю суперечливих життєвих ситуацій, даний вік стимулює й активізує її творчий потенціал. Як зазначають вчені (Л.С. Виготський, С.Д. Максименко, С.М. Симоненко та ін.), якісні зміни в особистості підлітка в першу чергу пов'язані з інтенсивним розвитком інтелектуальної діяльності. Основною характеристикою мисленнєвої діяльності підлітка є зростаюча з кожним роком здатність до абстрактного мислення, зміна співвідношення між конкретно-образним і абстрактним мисленням на користь останнього. Але водночас збагачуються й візуальні компоненти інтелектуальної діяльності: розвивається здатність до узагальнення, абстрагування, розгортання змістових понять у візуальних образах. В психологічній літературі виділяють три властивості мислення підлітків (А. Л. Гріне, Г. Крайг, Ж. Піаже): — здатність враховувати усі комбінації змінних при пошуку рішення проблеми; — здатність передбачати, який вплив одна змінна робить на іншу; — здатність поєднувати і розрізняти змінні гіпотетико-дедуктивним чином [3, с. 587]. Особливістю цього віку, за даними Д. І. Фельдштейна, є формування активного, самостійного, творчого мислення [16, с.162].

У підлітків розвивається здатність до оберненості мисленнєвих операцій – аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування – та змінюються співвідношення між основними факторами інтелекту – вербальним і візуальним [11].

Соціальний розвиток в підлітковому віці передує інтелектуальному і визначає можливість переходу людини на новий ступінь розвитку в онтогенезі (за Д.І. Фельдштейном). Саме в означеному віці відбувається перехід від дитинства до дорослості. Характерними ознаками процесу формування особистості виступає соціалізація, прагнення до пізнання себе, до самореалізації, а також зміна змісту мотиваційного комплексу [16]. Ці зміни мають значний вплив на змістову сторону мислення, а значить і на розвиток креативності. Виходячи з цього, ми вивчали розвиток візуальної креативності в умовах рекреації.

Ранній юнацький вік науковцями також вважається сензитивним періодом для розвитку креативності. Це пов'язано з багатьма психологіч-

ними особливостями даного віку: 1. Даний віковий період відрізняється природною гнучкістю сприйняття, мислення, поведінки, прагненням звільнитися від догм і стереотипів, прагненням до нових знань, прагненням до оригінальності; велика тяга до всього нового, незвичного, нестандартного. 2. Потреба у творчості, що стає життєвою необхідністю. Гармонійна підготовка до творчої діяльності передбачає орієнтацію на систему загальних для різних видів творчості якостей особистості: емпатія, готовність ділитися речами та ідеями, незалежність в мисленні і поведінці, відсутності нетерпіння в очікуванні винагороди, змагальність, впевненість в своїх силах і здібностях, внутрішня мотивація, реалістична Я-концепція, схильність до самоаналізу, розвинені пізнавальні здібності та навички, володіння великим об'ємом інформації. 3. Характерно прагнення до самостійності, незалежності і самоствердження. І це не дивно – бурхливі соціальні події, що відбулися за останні десятки років в світі і в нашій країні, перебудови, що продовжуються. Старшокласники приймають лише те, що особисто їм здається розумним, доцільним і корисним. 4. Одне з головних психологічних придбань ранньої юності – відкриття свого внутрішнього світу. Для юнака зовнішній, фізичний світ – лише одна з можливостей суб'єктивного досвіду, зосередження якого є він сам. В даному віці формується «внутрішня позиція» особистості, яка обумовить певну структуру її ставлення до дійсності, до оточуючих і до самого себе. 5. Особистісні, людські якості стають особливою цінністю для юнаків. Для них дуже важливо, щоб в них бачили їх людські якості, цінували їх як особистість. 6. Характерне зростання самосвідомості. Це усвідомлення своїх якостей і можливостей, потреба в звіті про свої вчинки, уявлення про свою місця в житті, усвідомлення себе як особистості. «Знайти себе» розуміється багатьма старшокласниками так: бути завжди принциповими, самосамостійними, особливо у вирішенні життєвих питань, часто усупереч поширеним думкам. У період ранньої юності молоді люди прагнуть довести собі і іншим, що вони вже здатні до самостійних рішень. Це прагнення необхідно активно і своєчасно підтримати. Пізніше, як відзначають багато фахівців, формувати життєву сміливість і незалежність набагато важче. 7. Важливі ситуації, пов'язані з напругою і ризиком. Предмет його постійної уваги — такі якості характеру, як цілеспрямо-

ваність, рішучість, витримка. 8. Особливість цього віку — це усвідомлення власної індивідуальності, неповторності і несхожості на інших. Як наслідок цього усвідомлення, може виникнути внутрішня напруженість, породжує почуття самотності.

Методи діагностики та розвитку креативності у школярів в умовах рекреаційного закладу (Див. Додаток!)

Рекреаційний період передбачає 21 день відпочинку школяра. Виходячи з цього, треба мати експрес-методи діагностики креативності з метою подальшого її розвитку у рекреантів. В психології існує досить значна кількість методів діагностики особливостей розвитку креативності школяра. В умовах рекреації для діагностики креативності молодших школярів пропонуємо використовувати такі методика: методика ТВО С.М. Симоненко, методика діагностики креативності П.Торренса, методика діагностики креативності Дж.Гілфорда. В роботі з підлітками та юнаками пропонуємо використовувати наступні методика: методика ТВО С.М. Симоненко, методика діагностики креативності П.Торренса, методика RAT С.Медника, експрес-метод діагностики креативності Д. Джонсона.

Саме в рекреаційний період відбувається відновлення сил людини, а також її всебічний розвиток. Враховуючи те, що креативність це саморозвиток, адаптивне реагування на мінливі умови соціуму, що дозволяють створити креативний продукт найсприятливішим для розвитку креативності є саме рекреація.

Експериментальне дослідження проводилось з рекреантами на базі ДП УДЦ «Молода гвардія». В дослідженні приймало участь 630 школярів, які розподілялися на три групи відповідно до віку: молодші школярі (140 дітей 8-9 років), підлітки (350 підлітків 10-14 років) та учні юнацького віку (140 школярів 15-16 років).

Розглянемо результати дослідження рівня розвитку креативності у молодших школярів. Отже, у молодших школярів виявлено, що вони мають високий рівень розвитку показника «конструктивна активність» ($X_{cp}=1,46$), трохи нижчі результати за показником «оригінальності» ($X_{cp}=0,98$), що вказує про творчі можливості молодших школярів. На

третьому місці у молодших школярів стоїть показник «категоріальна гнучкість» ($X_{cp}=0,65$), найнижчим показником у молодших школярів є «здатність до висунення візуальних ідей» ($X_{cp}=0,39$). Також встановлено, що загальний показник рівня розвитку креативності (за методикою Дж.Гілфорда) у молодших школярів-рекреантів має середній та нижче середнього рівень розвитку. Так, в роботах досліджуваних показник продуктивності має середній рівень розвитку ($X_{cp}=1,2$), показник гнучкості – середній та нижче середнього рівень розвитку ($X_{cp}=0,88$), показник оригінальності – нижче середнього рівень розвитку ($X_{cp}=0,79$).

Результати за методикою ТВО С.М. Симоненко свідчать, що у молодших школярів в роботах переважає колір, а рівень розвитку показника «візуальна оригінальність» має середній та нижче середнього рівень ($X_{cp}=0,8$ та $X_{cp}=1,1$). Це можна пояснити тим, що учні молодших класів ще знаходяться в тому віковому періоді коли передають свої переживання, емоції на аркуші паперу саме за допомогою кольору. Це пов'язано з тим, що чим діти молодші, тим вони більш сильніше переживають ніж старші учні і тому краще можуть викласти свій внутрішній світ на аркуші. Для молодших школярів оригінальними виявились такі зображення на тему «радість» – квітка, радіюча людина, Новий рік, дім, сонце, веселка; на тему «сум» – злива, хмара, сумна людина, море, блискавка, кінь. Роботи молодших школярів за поняттям «добро» оригінальними були – рослини, небо, абстракції, метелик; на поняття «зло» оригінальними були – блискавка, тварина, сніг, сонце чорне, сокира, рука з ножом, танк, квітка, обличчя, шибениця, тюрма, дім, клоун, дощ, війна, могила, собака, люди, геометричні фігури. На поняття «страх» досліджувані створили наступні малюнки – шибениця, батьки, дитина в утробі матері, кішка, кулак, пейзаж, обличчя, геометричні фігури, рослини, машина, тварини, снігова баба, блискавка, жук, війна, зброя з вбивством, приціл, павук. Отже, молодші школярі мають середній та нижче середнього рівень розвитку структурних компонентів креативності

На основі отриманих результатів нами встановлено, що у підлітків-рекреантів загальний рівень розвитку креативності (за методикою Д.Джонсона) має середній рівень, проте виявлено, що з віком у підлітків-рекреантів рівень розвитку зростає. Щодо особливостей розвитку

структурних компонентів креативності у підлітків-рекреантів визначено, що рівень розвитку візуальної креативності має середній та нижче середнього рівня. Так, найвищі оцінки на рівні X_{cp} у досліджуваних отримав показник продуктивності висунення візуальних гіпотез ($X_{cp}=0,59$), але це середній рівень розвитку означеного показника у рекреантів. Це можна пояснити не достатньо розвинутим візуальним мисленням у досліджуваних. Другим за результатами у підлітків-рекреантів виступає показник конструктивної активності ($X_{cp}=1,55$) і має середній рівень розвитку. Третім показником за результатами у досліджуваних підлітків є категоріальна гнучкість ($X_{cp}=0,48$). Цей показник знаходиться на рівні розвитку нижче середнього. На останньому місці знаходиться показник оригінальності у підлітків-рекреантів за оцінками ($X_{cp}=0,41$).

Одержані результати за методикою RAT С.Медника свідчать про середній рівень розвитку вербальної креативності у досліджуваних, що характеризується середнім рівнем розвитку вербальної продуктивності ($X_{cp}=0,39$), нижче середнього рівнем розвитку показника вербальної оригінальності ($X_{cp}=0,23$) та низьким рівнем розвитку показника унікальності ($X_{cp}=0,13$). Такий розподіл результатів пов'язаний з розширенням кола знань, розвитком вербально-логічного мислення в процесі навчання.

Аналіз результатів за методиками діагностики рівня розвитку креативності показав наступне: рівень розвитку креативності у старшокласників 15-16 років має середній та нижче середнього рівня. А саме, розподіл показників структурних компонентів креативності має такий вигляд: на першому місці – показник продуктивності ($X_{cp}=0,7$), на другому місці – показник вербальної оригінальності ($X_{cp}=1,48$) та конструктивної активності ($X_{cp}=2,5$), третіми за результатами є категоріальна гнучкість ($X_{cp}=0,35$) та візуальна оригінальність ($X_{cp}=0,89$). Особливостями розвитку структурних компонентів вербальної креативності у старшокласників є те, що на першому місці серед показників знаходиться показник вербальної продуктивності ($X_{cp}=0,9$), на другому місці – оригінальність ($X_{cp}=0,51$), на третьому місці – унікальність ($X_{cp}=0,38$).

Вивчено особливості розвитку структурних компонентів креативності у творчо-обдарованих старшокласників та одержано цікаві резуль-

тати. А саме, розподіл показників за візуальною креативністю у творчо-обдарованих старшокласників такий – на першому місці стоїть показник продуктивності ($X_{cp}=0,89$), на другому місці показник вербальної оригінальності ($X_{cp}=1,56$) та конструктивної активності ($X_{cp}=2,2$), третіми за результатами є категоріальна гнучкість ($X_{cp}=0,56$) та візуальна оригінальність ($X_{cp}=0,85$). Рівень розвитку креативності у творчо-обдарованих старшокласників середній та вище середнього. Особливості розвитку вербальної креативності у творчо-обдарованих старшокласників наступні – на першому місці знаходиться показник вербальної продуктивності ($X_{cp}=1,08$), на другому місці – оригінальність ($X_{cp}=0,57$), на третьому місці – унікальність ($X_{cp}=0,49$).

Порівняльний аналіз результатів за рівнем розвитку креативності у старшокласників та творчо-обдарованих старшокласників встановив, що рівень розвитку структурних компонентів креативності та загально-го рівня розвитку креативності вище у творчо-обдарованих старшокласників в порівнянні зі звичайними старшокласниками, що підтверджується наявністю статистично значущих відмінностей (за t-критерієм Стьюдента) ($p=0,01$).

Проведення дослідження у школярів різних вікових груп, свідчить про те, що більшість школярів-рекреантів мають середній та нижче середнього рівні розвитку креативності і це, в свою чергу, потребує розробки психологічних тренінгів, які будуть спрямовані на розвиток креативності та творчого мислення, що підвищить загальний рівень як інтелектуальних, так і творчих здібностей.

В психології накопичено багато різноманітних засобів розвитку креативності людини, але практично відсутні тренінгові програми з розвитку креативності в умовах рекреаційного закладу. Для розвитку креативності школяра є суб'єктивні та об'єктивні умови. Так, серед суб'єктивних умов в рекреаційному закладі виступають особистісні якості школярів (неконформність, самостійність мислення, схильність до ризику, розвинена уява, фантазування, впевненість в собі, особистісна активність); стійка позитивна мотивація творчої діяльності, мотивація досягнення успіху, рівень домагань особистості, потреба в пізнавальній діяльності; емоційний стан (настрій, натхнення та ін.). Об'єктивними умовами розвитку креативності школяра в рекреаційно-

му закладі є оточуюче середовище, навчання педагогів-організаторів щодо розвитку креативності школярів; соціальні умови, тобто вплив довкілля на розвиток креативності школяра; психологічний клімат в колективі, спрямований на створення творчої атмосфери та підтримку ініціативи учнів.

В роботі для розвитку креативності школярів в умовах рекреаційного закладу нами використовуються наступні методи: ігротерапія, арттерапія, психогімнастика, метод соціальної терапії. Розглянемо окремо кожний метод щодо його ефективності використання для розвитку креативності.

Ігротерапія — найбільш популярний метод, який використовується в роботі з дітьми, так як найближче відповідає завданням розвитку.

Відомий вітчизняний психолог О. А. Караганова в якості основних психологічних механізмів корекційного впливу гри виділяє:

- моделювання системи соціальних відносин в наочно-дієвій формі в особливих ігрових умовах, дослідження їх дитиною та її орієнтування в цих відносинах;
- зміна позиції дитини в напрямку подолання пізнавального і особистісного егоцентризму і послідовної децентрації, завдяки чому відбувається усвідомлення власного Я в грі і зростає міра соціальної компетентності і здатності до вирішення проблемних ситуацій;
- формування поряд з ігровими відносинами реальних відносин, тобто рівноправних партнерських стосунків співпраці і кооперації між дитиною і однолітками, які забезпечують можливість позитивного особистісного розвитку;
- організацію поетапного відпрацювання в грі нових, більш адекватних способів орієнтування дитини в проблемних ситуаціях, їх інтеріоризація і засвоєння;
- організацію орієнтування дитини на виділення переживаємих емоційних станів, забезпечення усвідомлення їх завдяки вербалізації і, відповідно, усвідомлення сенсу проблемної ситуації в цілому і формування її нових значень;
- формування здатності дитини до довільної регуляції діяльності на основі підпорядкування поведінки системі правил, що регулюють виконання ролі, і правил, що регулюють поведінку в ігровій кімнаті.

Основна мета арт-терапії полягає в гармонізації розвитку особистості через розвиток здібностей самовираження і самопізнання. Розширення можливостей самовираження і самопізнання в мистецтві, в порівнянні, наприклад, з грою, пов'язане з продуктивним характером мистецтва — створенням естетичних продуктів, об'єктивують в собі почуття, переживання і здібності дитини, полегшують процес комунікації з оточуючими людьми.

Розрізняють такі види арт-терапії в залежності від характеру творчої діяльності та її продукту: малюнок терапія, заснована на образотворчому мистецтві; бібліотерапія як літературний твір і творче прочитання літературних творів; драматерапія; музикотерапія та ін.

Психогімнастика відноситься до невербальних методів групової психотерапії, в основі якої лежить використання рухової експресії. Це курс спеціальних занять (етюдів, вправ, ігор), спрямованих на розвиток і корекцію різних сторін психіки дитини (її пізнавальної та емоційно-особистісної сфери). Психогімнастика відноситься до психолого-педагогічних і психотерапевтичних методик, спільним завданням яких є збереження і попередження емоційних розладів у дітей. Основна мета — усунення перешкод для спілкування, розвиток кращого розуміння себе та інших, зняття психічного напруження, створення можливостей для самовираження.

Під час занять психогімнастики в основному використовується безсловесний матеріал, хоча вербальне вираження дітьми своїх почуттів є провідним.

Розроблені тренінги з розвитку креативності у школярів в умовах рекреаційного закладу спрямовані на: а) розвиток структурних компонентів креативності; б) подолання бар'єрів для прояву і розвитку креативності; в) формування впевненості, навичок і умінь управління творчим процесом; г) розвиток активності та ініціативності. Кожне заняття включає в себе завдання та вправи, спрямовані на створення психологічно комфортного клімату на занятті; завдання на розвиток структурних компонентів вербальної та візуальної креативності з використанням сучасних технологій; загальної креативності; елементи комунікативних тренінгів. Структура кожного заняття включає ритуал привітання, основний зміст, ритуал прощання, рефлексія. Заняття проводяться 2-3 ра-

зи на тиждень. Тренінг складається з 6 занять, тривалість кожного заняття 60-90 хвилин. В розробленому тренінгу використані власно розроблені вправи, а також психогімнастичні вправи, вправи на розвиток креативності розроблені Л.Анн, В.Л.Блиновою, А.Грецовим та інші.

Тренінг з розвитку креативності школярів в умовах рекреаційного закладу.

Перед початком тренінгу зі школярами проводиться діагностика рівня розвитку креативності та її структурних компонентів за допомогою вище названих методик.

Заняття 1.

Мета: знайомство з учасниками групи, створення позитивного настрою; ознайомлення з правилами роботи в групі і основними поняттями, використовуваними в ході занять; формування вміння працювати в групі (емпатія, рефлексія); тренування безоціночного прийняття своїх якостей і якостей учасників групи.

Обладнання: фліп-чарт, аркуші-паперу А1, фломастери, м'яч, олівці.

Хід заняття

Вправа 1. «Знайомство».

Вправа 2. Обговорення правил групи. Після того, як учасники тренінгової групи познайомились, можна приступити до вивчення основних правил роботи в групі.

Вправа 3. «Три якості». Ведучий: «Зараз ми продовжимо наше знайомство і зробимо це так: кожен по черзі буде називати своє ім'я і три властиві йому якості, що починаються на ту ж букву, що і його ім'я». Таке уявлення вимагає від учасників винахідливості, гнучкості мислення, пропонуючи кілька незвичайний підхід для розгляду своїх якостей, особливостей особистості. Дія, до якого спонукає учасників групи завдання, узгоджується з характеристиками креативного середовища. Завдання вимагає значних зусиль для його неформального виконання, так як спокуса назвати перші якості, що прийшли в голову на потрібну букву іноді виявляється сильнішим готовності до пошуку більш точних, відповідних власним уявленням про себе характеристик.

У разі, якщо учасник називає досить суперечливі характеристики, ведучий може звернутися до того хто назвав ці якості з проханням пояснити, чим викликано перерахування таких, на перший погляд супереч-

чливих якостей. Якщо ж хтось з учасників називає однопланові якості, ведучий може запитати цього члена групи, що завадило йому назвати більш різноманітні характеристики.

Вправа 4. «Компліменти». Матеріали: м'яч. Ведучий пропонує учасникам придумувати компліменти один для одного. Він кидає м'яч одному з учасників і каже йому комплімент. Наприклад: «Діма, ти дуже справедлива людина» або «Катя, у тебе чудова зачіска». Який отримав м'яч кидає його тому, кому хоче сказати свій комплімент і так далі. Важливо простежити, щоб комплімент був сказаний кожному учаснику.

Вправа 5. Учасники групи сидять по колу. Інструкція: «Зараз кожний по черзі буде, взявши свій стілець, ходити в колі і сидати навпроти іншого учасника групи в колі й задавати йому несподіване запитання. Поставивши запитання, треба дочекатися відповіді». Вправа спрямована на розвиток гнучкості, точності, оригінальності мислення.

Рефлексія.

Ритуал прощання. Учасники групи разом з тренером створюють ритуал прощання.

Заняття 2.

Мета: закріплення тренінгового стилю спілкування; усвідомлення того, що таке креативність, якими є її прояви; формування стійкої мотивації до самовдосконалення; розвиток структурних компонентів креативності.

Обладнання: фліп-чарт, кліп-борди, аркуші-паперу А1 та А4, фломастери, м'яч, олівці, ручки.

Хід заняття

Ритуал привітання.

Основний зміст.

Вправа 1. «Епізод з життя».

Ведучий: «Зараз у нас буде деякий час, протягом якого треба буде пригадати якийсь життєвий епізод, випадок або ситуацію, в якій ви поведилися нестандартно, незвично, творчо. Коли всі будуть готові, хтось перший почне, назве своє ім'я і розповість цей випадок або життєву ситуацію. Потім те ж саме зробить кожен з нас».

Ця вправа дає можливість учасникам зробити крок на шляху усвідомлення свого досвіду, зосередитися на проблематиці, що відповідає

змісту тренінгу креативності. Крім того, в ході цієї вправи в групі за короткий час з'являється велика, емоційно забарвлена, різноманітна інформація. Цей ефект значно посилює мотивацію на участь у тренінгу, так як сприймається як сигнал «тут відбувається багато нового, цікавого».

Вправа 2. Міні-лекція «Що таке креативність?».

Після розповіді учасникам тренінгу пропонується скласти список якостей для креативної людини. Інструкція: «Зараз ми об'єднаємося в групи: по 3-4 школяра у кожній і поділимося нашими враженнями, роздумами, розповімо один одному про те, які серед безлічі якостей, що характеризують людину в усіх її проявах, допомагають, а які ускладнюють створення чогось нового, оригінального. Складіть, будь ласка у вашій групі перелік цих якостей. Не прагніть до узагальнень, нехай якості або особливості поведінки, які ви включите в список, будуть конкретними. Будьте готові в малих групах поділитися з іншими тим, що у вас вийде». У ході представлення кожною групою свого переліку якостей ведучий спонукає інших учасників задавати питання, прояснювати те, що їм не цілком ясно. При цьому ведучий записує названі якості, особливості поведінки на дошці або на аркуші ватману. Після того, як всі якості будуть записані, група повинна проголосувати за них. У разі, якщо учасники не можуть правильно сформулювати ту або інша якість, ведучий може допомогти дати правильне формулювання. Ця вправа сприяє усвідомленню проявів креативності, що дає можливість ведучому надалі запропонувати учасникам групи орієнтовну основу з переліком цих проявів і на наступному етапі роботи перейти до їх розвитку, тренування. Крім того, вправа дозволяє зрозуміти внутрішні бар'єри креативності.

Вправа 3. Вправа «Малюємо креативність». Інструкція: «Зараз я пропоную кожному з нас взяти аркуш паперу і намалювати креативність так, як ви її розумієте. У нас буде достатньо часу на малювання, ми почекаємо, коли ви закінчите свої малюнки». Після того, як всі завершать малюнки, кожен розповідає про свій малюнок, про те, як він розуміє, що таке креативність. Вправа дозволяє сформулювати багато сутнісні характеристики креативності як властивості особистості, творчого процесу, а також відмітні особливості саме творчих продуктів діяльності. По ходу обговорення ведучий пропонує учасникам ставити

один одному питання, уточнювати зміст висловлювань. Після того, як всі висловляться, ведучий підводить підсумок, перераховуючи основні ідеї, що стосуються проявів креативності, умов її формування та розвитку, які відповідають змісту орієнтовних основ, в рамках яких проходить подальша робота.

Вправа 4. Учасники групи сидять по колу. У них в руках аркуші паперу і ручки. Інструкція: «Завдання, яке я зараз вам запропоную, треба буде виконувати письмово. Напишіть вгорі аркуша чотири літери: Н Г О К. За моїм сигналом ми почнемо роботу: треба буде скласти якомога більше пропозицій, причому в кожному з написаних вами пропозицій перше слово має починатися на букву Н, друге — на букву Г, третє — на О, четверте — на К. Наприклад, «Микола Кажє Дуже Красиво». Зараз у вас є три хвилини на виконання завдання. Почали».

Через три хвилини тренер пропонує кожному учаснику по черзі сказати, скільки у нього написано пропозицій, а потім просить кожного прочитати одне з написаних ним пропозицій, будь-яке, за вибором самого учасника. Це може бути пропозиція, яку сам учасник вважає найбільш вдалим. При ознайомленні з результатами роботи учасники виявляють для себе не використані ними стильові, змістовні та інші можливості для складання пропозицій, що підсилює їхню мотивацію і позитивно позначається на результатах подальшої роботи. Тренер пропонує продовжити складання пропозицій ще протягом трьох хвилин. Коли відведений час закінчиться, кожен учасник знову повідомляє, скільки йому вдалося написати пропозицій і зачитує одне з них за своїм вибором.

Потім тренер продовжує інструкцію: «Тепер кожен напише розповідь про нашу групу. Кількість слів у реченнях, з яких буде складатися ця розповідь, може бути будь-яким, але слова повинні починатися на літери НГОКНГОКНГОК. При цьому знаки пунктуації можуть ставитися в будь-якому місці. На виконання цього завдання у вас буде п'ять хвилин».

Коли робота завершена, кожен учасник зачитує свою розповідь. Зміст оповідань не обговорюється, не коментується і не оцінюється.

Вправа спрямована на розвиток гнучкості, швидкості і точності мислення.

Рефлексія.

Ритуал прощання.

Заняття 3.

Мета: зняття стереотипності мислення і сприйняття; усвідомлення етапів креативного процесу; розвиток структурних компонентів креативності; зняття бар'єрів креативності.

Обладнання: фліп-чарт, кліп-борди, аркуші-паперу А1 та А4, фломастери, м'яч, олівці, ручки.

Хід заняття

Ритуал привітання.

Основний зміст.

Вправа 1. Вправа «Незвичайне використання». Інструкція: «Зараз я кину комусь м'яч і назву при цьому будь-який предмет. Той, кому дістанеться м'яч, повинен буде назвати три нестандартних способи використання цього предмета. Відразу домовимося, що не будемо вдаватися до універсальних способів використання більшості предметів: майже будь-який предмет можна намалювати, помацати, понюхати, багато предметів можна подарувати. Отже, той, кому я кину м'яч назве три нетрадиційних способу використання цього предмета і потім кине м'яч наступному, назвавши інший предмет. Будемо уважні і постарасмося зробити так, щоб м'яч побував у кожного». Ця вправа спрямована на усвідомлення бар'єрів креативності. Для більш виразного їх прояву ведучий спонукає учасників реагувати швидко, тобто створює зовнішній бар'єр: обмеження часу, який дає про себе знати за наявності внутрішніх бар'єрів, актуалізуючи їх вплив на людину. У ході роботи, коли хто-небудь тривалий час не може знайти черговий варіант відповіді, можна запропонувати іншим показати, чи є у них свої варіанти, піднявши руку або кивнувши головою. У ході обговорення вправи можна задати групі такі питання: «У чому полягали основні труднощі, з якими ви зіткнулися при виконанні завдання?», «Що вам допомагало справлятися з поставленим завданням?». Вправа також дає можливість краще зрозуміти, які умови сприяють прояву креативності.

Вправа 2. «Закодована ознака». Інструкція: «Зараз хтось з нас, за бажанням, задумавши будь-яку ознаку, якою володіють деякі з нас і не володіють інші, вийде в коло і буде підходити по черзі до кожного. Ко-

жен з членів групи поставить йому тільки одне питання звертаючись до ведучого гри: «Сашко, у мене є ця ознака?». Ведучий гри має відповісти «так» або «ні» залежно від того, є задумана ознака у цієї людини або відсутня. Ознаки повинні бути конкретними, відомими всім нам. Наше завдання — зрозуміти, яку ознаку задумали. Після того, як ведучий підійде до кожного і відповідь на поставлене запитання, ми зможемо висловити виникли у нас гіпотези.

Вправа дозволяє усвідомити етапи креативного процесу. У даній вправі учасникам пропонується усвідомити наступні етапи креативного процесу:

1. Підготовка. Цей етап характеризується свідомими зусиллями з пошуку виходу з проблемної ситуації. Суб'єкт логічно опрацьовує, аналізує завдання, проблему як в цілому, так і окремі її елементи, збирає додаткову інформацію.

2. Фрустрація. Перехід на цей етап відбувається в той момент, коли, проаналізувавши всю наявну інформацію і перевіривши виникли варіанти рішення, індивід все-таки не знаходить відповідь. Іншими словами, виявляється в глухому куті.

3. Інкубація. Цей етап починається в той момент, коли індивід припиняє свідому роботу над проблемою, що пов'язано з логічними операціями лівої півкулі, і проблема «передається» в праву півкулю. Слід, однак, зауважити, що робота над проблемою на підсвідомому рівні починається, звичайно, раніше, мабуть, вже на етапі підготовки, однак вона не є для нього специфічною.

4. Інсайт. Це короточасний, але дуже виразний етап креативного процесу, момент надходження в сферу свідомості вирішення проблеми. Він характеризується бурхливими позитивними емоціями, пожвавленням, навіть ейфорією.

5. Розробка. Це завершальний етап креативного процесу, в ході якого відбувається перевірка істинності отриманого рішення логічними засобами.

Після виконання завдання ведучий ставить запитання учаснику групи, який знайшов відповідь: «Як виникла відповідь?». Друге питання задається всім, хто займався пошуком відповіді: «Які почуття, стан у вас виникали, як вони змінювалися під час пошуку відповіді?». Відпо-

відаючи на запитання «Як виникла відповідь?», учасники починають говорити про етапи креативного процесу. З'являється ідея, що для того, щоб знайти відповідь, треба зібрати повну інформацію, проявляючи психологічну спостережливості; переглянути всі можливі варіанти, переходячи з однієї змістовної області в іншу. Таким чином, починається розмова про етап підготовки, і ведучий може підхопити цю тему, зафіксувавши висловлені ідеї. Вже тут можна запропонувати учасникам усвідомити ті тактики, якими вони користувалися на цьому етапі і розповісти про них. Відповіді на друге питання дають можливість продовжити розмову про етапи креативного процесу. Зокрема, учасники часто говорять про те, що в якийсь момент у них виникало враження, що їм не вдасться знайти ознаку, розповідають про напругу, періодичне бажання припинити пошук відповіді. Таким чином, з'являється можливість позначити етап фрустрації і, підбиваючи підсумок, перерахувати ті стани, які виникають на цьому етапі креативного процесу.

Учасники тренінгу також, як правило, говорять про ті емоції та почуття, які у них виникали в момент знаходження відповіді: радість, захоплення, «було приємно». Ці враження ведучий може співвіднести з етапом інсайту.

Вправа 3. Учасники групи сидять по колу. У тренера в руках м'яч. Інструкція: «Зараз ми всі будемо займатися важкою фізичною працею – будемо вантажити баржу. Робити це ми будемо в такий спосіб: я назву одну з букв і будь-яке слово, що позначає предмет, який в принципі може бути занурений на баржу, і кину м'яч комусь із нас. Той, в свою чергу, називає предмет, що починається на ту ж букву, і відправляє м'яч далі. Робити це треба швидко, щоб навантаження йшло без затримок і за участю всіх присутніх. Іноді ми будемо міняти букву. Крім того, у нас будуть деякі обмеження: на баржу не можна вантажити те, що може бути на ній перевезено: астероїди, айсберги, а також будемо гуманістами і не будемо вантажити, наприклад, аборигенів і антилоп. Експертом, що дозволяє спірні ситуації, буду я».

Дана вправа направлена на розвиток двох характеристик креативності – швидкості мислення (через швидкість вилучення інформації з пам'яті) і самовладання в ситуаціях одночасної дії дефіциту часу і оцінок оточуючих. В ході вправи періодично виникають зупинки, пов'язані

з тим, що будь-хто з учасників не встигає відшукати черговий предмет для «навантаження». Учасники груп пояснюють це різними причинами: «Мені нічого не приходить в голову», «Слово, яке я приготував, тільки що назвали», «Я не можу так швидко». Під час зупинок тренер може попросити учасників, у яких є що «занурити» на баржу, підняти руки або назвати три предмети для навантаження. Тренер обов'язково бере участь у вправі. Коли робота завершена, тренер звертається до групи з питаннями: «Які тактики навантаження Ви використовували?», «Що заважало, ускладнювало виконання завдання?».

Вправа 4. «Арка». Учасники об'єднуються в 2-3 команди, отримують папір формату А4, та їм дається завдання: виготовити з одного аркуша арку такого розміру, щоб через неї зміг пройти будь-який з учасників. Арка повинна складатися з безперервної смуги паперу, але користуватися будь-якими скріпними приладами неможливо, в розпорядженні учасників є тільки ножиці. Спосіб виконання цієї вправи учасникам не роз'яснюється. Якщо група «просунута», легко справляється з творчими завданнями, то вправу можна буде ускладнити: попросити учасників не просто спорудити таку арку, а придумати і продемонструвати якомога більше способів для цього (10 хв), потім влаштувати змагання між підгрупами: хто винайшов більше таких способів. Вправа спрямована на відпрацювання навичок генерації ідей в командній роботі, згуртування учасників.

Вправа 5. «Груповий малюнок». Інструкція: «Коли я скажу «почали», кожен з нас візьме аркуш паперу і все те, що йому буде потрібно для малювання на своєму аркуші паперу. На малювання у нас буде 15 секунд. За часом буду стежити я і через 15 секунд попрошу кожного передати свій лист сусідові зліва. Після того як ви отримаєте лист, на якому вже щось намальовано, треба буде намалювати ще щось, розвиваючи сюжет у будь-якому напрямку. Ми будемо продовжувати роботу до тих пір, поки лист кожного не пройде по колу і не повернеться до вас».

У ході обговорення виконаної роботи ведучий може сфокусувати увагу групи на тих моментах у розвитку сюжету, які сприймаються учасниками як несподівані, нестандартні, незвичайні. Під час обгово-

рення з'являються різні ідеї. Учасники говорять про вплив стереотипів на розвиток сюжету, про виявлені ними критерії нестандартності.

Рефлексія.

Ритуал прощання.

Заняття 4.

Мета: розвиток структурних компонентів креативності; зняття бар'єрів креативності.

Обладнання: фліп-чарт, кліп-борди, аркуші паперу А3 та А4, кольорові аркуші, фарби, м'яч, магнітафон, мультимедійні засоби.

Хід заняття

Ритуал привітання.

Основний зміст.

Вправа 1. Учасники групи сидять по колу. У тренера в руках м'яч. Інструкція: «Напевно, всі знають таку жартівливу прикмету: впав ніж — прийде чоловік. Зараз ми будемо розвивати цю область прийме. Зробимо це так: кидаючи м'яч, треба буде сказати, що впало, наприклад, барабан, монетка та ін. Той, хто ловить м'яч, говорить про те, хто, на його думку прийде, і в разі виникнення питань у інших, пояснює, чому це відбувається. Робити все це постараємося якомога швидше».

У процесі виконання вправи тренер заохочує несподівані, оригінальні ідеї, а також прояви гнучкості і нестандартні інтерпретації.

В ході роботи група часто переходить від звичайних варіантів (впала люстра — прийде електрик, тому що її треба полагодити) до більш оригінальних і несподіваних (впало настрої — прийде смуток, тому що людину треба чимось зайняти).

Вправа спрямована на розвиток гнучкості, оригінальності мислення. Для того щоб під час виконання цієї вправи стимулювати в учасників активність правої півкулі, тренер може пропонувати їм представляти «картинку» падаючого предмета і того, хто приходить після цієї події.

Вправа 2. «Музика в малюнках». Спочатку відбувається бесіда з учасниками щодо їх музичних переважень, який стиль в музиці їм ближчий, чи володіють учасники музичними інструментами? Інструкція: «Вам пропонується прослухати різні музичні твори, тривалість яких 3 хвилини. Під час їх прослуховування у вас повинні виникнути різні асоціації. Ці асоціації пропонується вам відтворити візуально за допо-

могою кольорових олівців та фарб. Також однією умовою є використання певних геометричних форм.

1. Прослуховування класичного музичного твору. Відтворити асоціації за допомогою кольору та форми.

2. Прослуховування рок-музики. Відтворення асоціацій за допомогою геометричних фігур та палітри кольорів.

3. Звучить третій твір – сучасна музика і надається можливість використовувати фігури запропоновані для першого і другого творів, а також вся палітра кольорів.

Після виконання завдання учасники групи за бажання демонструють свої малюнки та висловлюють свій емоційний настрій. Далі учасникам тренінгу пропонується прослухати класичний музичний твір, тривалість якого 5 хвилини. Під час його прослуховування у Вас виникають якісь враження. Саме ці враження слід зобразити на четвертому аркуші за допомогою лише палітри кольорів. Після створення малюнків учасники демонструють свої малюнки з поясненням.

Дана вправа дозволяє розвивати креативність, зокрема оригінальність та гнучкість.

Вправа 3. «Що робить буква». Учасникам пропонується вибрати якусь букву (приблизно з такого набору: Б, І, К, М, П, Р, С, Т) і зобразити її у вигляді чоловічка на аркуші паперу. Після цього вони придумують якнайбільше дієслів, що позначають дії, які починаються на обрану літеру, які може здійснювати цей чоловічок, і малюють його (як і раніше у вигляді літери) за кожним з цих занять. Вправа виконується індивідуально, на аркушах формату А3, час роботи 8-12 хвилин. Потім проводиться виставка одержаних малюнків. Вправа спрямована на розвиток вербальної та візуальної креативності, уміння виражати свої ідеї в незвичному вигляді.

Вправа 4. «Акули пера». Перед аудиторією на екран виводиться зображення різних іграшок, матеріалів, одяг, предмети буття, посуд, канцелярські прилади. Інструкція : «Учасникам тренінгу пропонується за 5 хвилин з поданої кількості предметів вибрати лише 9. Як тільки вибір зроблено, школярам пропонується уявити себе досвідченими акулами пера. Через кілька хвилин ви візьметесь за написання репортажу з місця подій, але крім вас на відповіді що сталося, де, з ким, чому відповіді да-

ти не може ніхто. На написання статті у вас є 20 хвилин. Бажаємо успіху». Вправа спрямована на розвиток вербальної креативності, продуктивності та оригінальності.

Вправа 5. Учасники групи сидять по колу або в підгрупах по 4-5 чоловік. Інструкція: «Кожному з нас, по черзі, треба буде, користуючись тільки невербальними засобами, зобразити будь-якого обраного ним літературного героя або реальну живу людину. Це повинна бути відома всім людина. Всі інші будуть уважно дивитися і постараться зрозуміти, кого зображує учасник. Якщо групі відразу не вдається зрозуміти, кого зображують, треба буде знайти інші виразні засоби». Ця вправа підвищує активність учасників групи, залучаючи їх в діяльність, що вимагає, з одного боку, великої зосередженості на тому, що відбувається, а, з іншого боку, гнучкості мислення, швидкої переробки одержуваної інформації і пошуку різних способів вираження. Кожен учасник групи може зобразити кілька персонажів.

Рефлексія.

Ритуал прощання.

Заняття 5.

Мета: розвиток інтелектуальних якостей креативної особистості, розвиток структурних компонентів креативності (продуктивність, гнучкість, оригінальність), формування навичок командної творчої роботи.

Обладнання: фліп-чарт, кліп-борди, аркуші паперу А3 та А4, кольорові олівці, фарби, м'яч, магнітофон, мультимедійні засоби.

Хід заняття

Ритуал привітання.

Основний зміст.

Вправа 1. «Як би я був ..., то був би». Інструкція: «Зараз ми, кидаючи один одному м'яч, будемо продовжувати таку фразу: Якби я був книгою, я був би ...». Будемо намагатися, щоб м'яч побував у кожного. Така розминка дозволяє учасникам тренінгової групи швидко включитися в роботу, активізуючи асоціативні механізми мислення.

Вправа 2. Учасники розбиваються на підгрупи по 4-5 чоловік у кожній. Інструкція: «Кожен з нас, по черзі, буде пропонувати будь-яку, саму неймовірну ситуацію, формулюючи її, наприклад, так: уявімо собі, що всі люди на Землі сплять вдень, а вночі все роблять. Після того як

ситуація запропонована, всі (в тому числі і учасник групи, який запропонував ситуацію) говорять, які вони бачать плюси, мінуси та цікаві моменти в цій ситуації. Наприклад, уявімо собі, що всі автомобілі на Землі жовтого кольору. Плюс — легше виробляти фарбу для машин; мінус — важко знаходити свою машину на стоянці; цікавий момент — який вплив може надати на психіку людини такий достаток жовтого кольору навколо». Ця вправа спрямована, з одного боку, на розвиток уяви. Учасники групи придумують неймовірні ситуації: наприклад, на Землі всюди тільки день, всі люди на одну особу, на Землі стільки різних мов, скільки людей та ін. З іншого боку, вправа дозволяє розвивати здатність бачити різні грані однієї і тієї ж проблеми, явища, розвиває гнучкість мислення.

Вправа 3. «Загадковий сон». Інструкція: «Учасникам групи пропонується згадати найяскравіший сон, який залишив у них негативні емоції. Яка саме сцена з нього була значною для вас? Спробуйте відтворити її на аркуші паперу схематично». Після виконання завдання пропонується подивитися уважно на створене ними зображення і переробити малюнок так, щоб негативного нічого не було або негативізм був зведений до мінімуму. Коли зображення перероблені учасникам тренінгу пропонується представити свої малюнки і за бажанням розповісти історію малюнка. Вправа спрямована на розвиток візуальної креативності, а також зниження рівня емоційної напруги.

Вправа 4. «Острів». Інструкція: «Уявіть, що ви потрапили на невідомий острів, де його мешканці не вміють читати, а спілкуються за допомогою картинок. Вам потрібно передати їм зміст такого тексту: «Земля – планета Сонячної системи. Вона обертається навколо Сонця. У Землі є супутник – Місяць. Сонце, Земля і Місяць – космічні тіла, які мають кулеподібну форму». Ця інформація для них дуже важлива. Створіть це повідомлення на аркуші паперу так, щоб мешканці острова зрозуміли його. Головною задачею постає передача головної ідеї і змісту повідомлення. Після виконання завдання робиться виставка малюнків.

Вправа 5. Група розбивається на підгрупи по 4-5 чоловік у кожній. Інструкція: «Зараз кожному треба вибрати проблему, це повинна бути ваша особиста проблема, але така, про яку ви готові розповісти в Вашій підгрупі. Кожен по черзі коротко розповідає про свою проблему, а інші

учасники ставлять йому несподівані питання». Ця вправа дозволяє учасникам групи виявити нові, несподівані для них ракурси розгляду своїх власних проблем, розширює межі бачення світу і себе в цьому світі, розвиває гнучкість мислення.

Рефлексія.

Ритуал прощання.

Заняття 6.

Мета: розвиток вербальної та візуальної креативності, комунікативної креативності.

Обладнання: фліп-чарт, кліп-борди, аркуші паперу А5 та А4, кольорові олівці, фарби, м'яч, мультимедійні засоби.

Хід заняття

Ритуал привітання.

Основний зміст.

Вправа 1. «Міст». Група ділиться на дві команди. На підлозі з аркушів паперу викладається міст довжиною на всю кімнату та шириною 20 см. На цей міст становиться перша команда один за одним, між членами команди відстань приблизно 1 м. Кожен учасник другої команди повинен пройти через міст розмінувшись с учасниками першої команди. Якщо хтось оступить, то вся команда починає проходити міст поновому. Потім команди міняються місцями.

Вправа 2. На екрані список тем різного напрямку, Вам пропонується створити зображення, яке повністю передасть зміст наданих тем. В них можуть виражатися ваші почуття і оцінка. Після виконання завдання кожний учасник демонструє своє зображення і висловлює свої почуття стосовно обраної теми. Вправа сприяє розвитку креативності, її основних структурних компонентів.

Після закінчення обговорення створених зображень, школярам пропонується наступний список суспільних рухів, вибравши один треба створити до нього реклами на аркуші паперу. В роботі можна використовувати олівці, фарби.

Вправа 3. «Новорічне свято». Інструкція: Вас просять прийняти участь в підготовці столу до новорічного свята. Але страви будуть незвичайні, ними будуть якості особистості. Спочатку, вам треба придумати 5 якостей особистості, які будуть цікаві і корисні не тільки для

вас, але і для інших людей. Якості повинні бути оригінальними, незвичайними. Не слід використовувати загальноприйняті характеристики.

Після того, як учасники придумали якості, їм слід їх намалювати у вигляді страв окремо кожну на аркуші паперу А5. Кожну страву треба підписати що це за якість.

Кожен учасник демонструє свої малюнки, називає відображені на них якості особистості і коротко аргументує цінність цих якостей. Потім зі створених страв спробуйте оформити святковий стіл так, щоб можна було описати характер людини.

Після оформлення святкового столу, учасникам пропонується підійти до столу, переглянути всі страви і по черзі кожний обирає для себе 4-5 страв та пояснює чому саме він обрав для себе ці якості і які їх цінності для людини.

Вправа спрямована на підвищення гнучкості сприйняття особистості своєї та інших людей, розширення «категоріального апарату» для цього. Створення умов для усвідомлення перспективних напрямків подальшого саморозвитку, особистісного зростання.

Вправа 4. «Казковий герой». Інструкція: «Придумайте казкового героя — тварину, яка буде поєднувати як фізіологічні особливості (будова тіла, фізичні особливості і можливості), так і властивості характеру декількох реальних тварин. Дайте йому ім'я. Попрацюйте над зовнішністю. Опишіть епізод з його життя». Далі всім учасникам по черзі пропонується продемонструвати свого казкового героя та розповісти про нього. Після розповіді учасники, які слухали розповідь можуть поставити питання щодо життя цього героя.

Після обговорення учасникам групи пропонується в своєму казковому герої знайти якості, які їх також характеризують. Дописати треба казковому герою ті якості і вправи, які будуть схожі з вашими.

Після виконання завдання відбувається обговорення що легше зрозуміти, що важче. Вправа спрямована на розвиток вербальної та візуальної креативності, їх структурних компонентів.

Вправа 5. «Подарунки». Членам групи пропонується придумати подарунки для сусіда справа. Головна умова полягає в тому, що подарунок повинен якомога краще підходити для даної людини, доставляти їй радість. Розповідаючи про передбачуваний подарунок, кожен пояснює,

чому саме цей подарунок був обраний. Учасник, якому «подарували» подарунок, висловлює свою думку: чи дійсно він радий цьому.

Рефлексія.

Після проведення тренінгу зі школярами проводиться повторна діагностика щодо визначення змін в рівні розвитку креативності за допомогою методик, які були використані на початку тренінгової роботи.

Щодо створення умов розвитку креативності у школярів в умовах рекреаційного закладу слід враховувати негативні фактори, які впливають на розвиток креативності. С.Д. Смирнов виділяє ряд факторів, що негативно впливають на прояв і розвиток творчих здібностей учнів, серед яких ліміт часу, стан стресу, бажання швидко знайти рішення — часто швидкість досягається за рахунок якості, коли виникає спокуса вирішити хоч як-небудь, головне — швидко; наявність фіксованої установки на конкретний спосіб вирішення; спосіб пред'явлення умов завдання, що провокує невірний шлях вирішення; невпевненість в своїх силах, викликана попередніми невдачами [15, с.31-33]. Отже, негативними факторами для розвитку креативності в умовах рекреації виступають стан стресу, стан підвищеної тривожності, занадто сильна або дуже слабка мотивація; бажання швидко знайти рішення; наявність фіксованої установки на конкретний спосіб вирішення (можна назвати це «просторовим обмеженням», що неприпустимо, оскільки творче мислення розглядається і з точки зору новизни продукту, і з точки зору новизни процесу розумової діяльності); спосіб пред'явлення умов завдання, що провокує невірний шлях вирішення; невпевненість в своїх силах, викликана попередніми невдачами.

Для роботи з розвитку креативності у школярів-рекреантів педагогам-організаторам слід дотримуватися наступного:

1. Створення комфортної психологічної обстановки в дитячому колективі.
2. Важливою умовою розвитку креативності є надання дитині психологічної свободи: свободи вибору, свободи у вираженні своїх почуттів і переживань, в можливості самому приймати рішення.

3. Педагог-організатор під час роботи з рекреантами повинен виступати в ролі партнера, помічника та ініціатора.

4. Формувати у школярів-рекреантів впевненості у своїх силах, використовувати для цього такі методи заохочення як схвалення, підтримка та ін.; формувати чутливість до протиріч, оскільки вони лежать в основі будь-якого розвитку.

5. Підвищення та закріплення самооцінки рекреантів. Під час виховання спиратися на позитивні емоції і заохочувати схильність до ризику і прагнення бути самим собою, оскільки тільки вільна людина може творити.

6. Не обмежувати допитливість, фантазію, ініціативу рекреантів; заохочувати прагнення ставити запитання і самостійно знаходити відповіді; спонукати до генерування оригінальних ідей.

7. Треба організовувати роботу з дітьми так, щоб активні періоди роботи змінювались на розслаблення і навпаки.

8. Під час організації відпочинку створювати ситуації різноманітної творчої діяльності.

9. Під час роботи з рекреантами виховувати у них адекватне ставлення до критики і похвал з боку оточення.

Проведено апробацію розробленого тренінгу з розвитку креативності у підлітків-рекреантів в умовах рекреації та визначено, що відбулися зміни в оцінках за показниками структурних компонентів візуальної та вербальної креативності. Так, у підлітків-рекреантів експериментальної групи після проведення розвиваючого тренінгу зросли оцінки в роботах за показниками вербальної та візуальної продуктивності, вербальної та візуальної оригінальності, конструктивної активності (див.рис.1).

Для визначення значущості різниці в оцінках за показниками структурних компонентів креативності проведено t-критерій Стьюдента та виявлено наявність статистично значущих відмінностей між оцінками за показниками продуктивності ($p < 0,05$), оригінальності ($p < 0,05$) та конструктивної активності ($p < 0,01$).

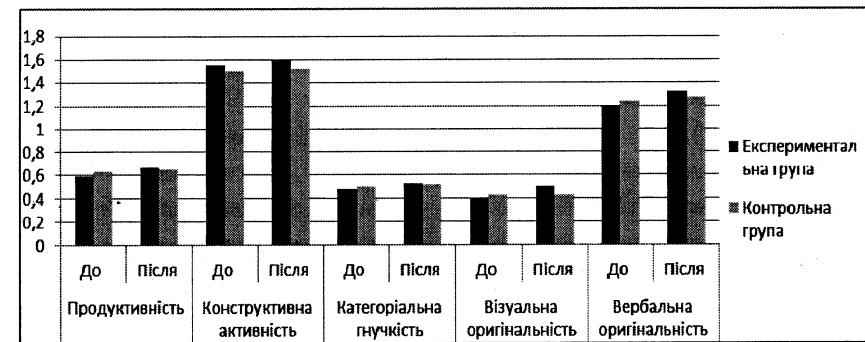

Рис.1. Порівняльний аналіз результатів дослідження структурних компонентів креативності у підлітків до та після проведення тренінгу (за методикою П.Торренса)

Для визначення ефективності розробленого тренінгу в роботі з учнями юнацького віку було проведено діагностику з досліджуваними після проведення тренінгу та визначено зростання оцінок за наступними показниками структурних компонентів креативності: продуктивність, конструктивна активність, візуальна оригінальність, вербальна оригінальність (див.рис.2).

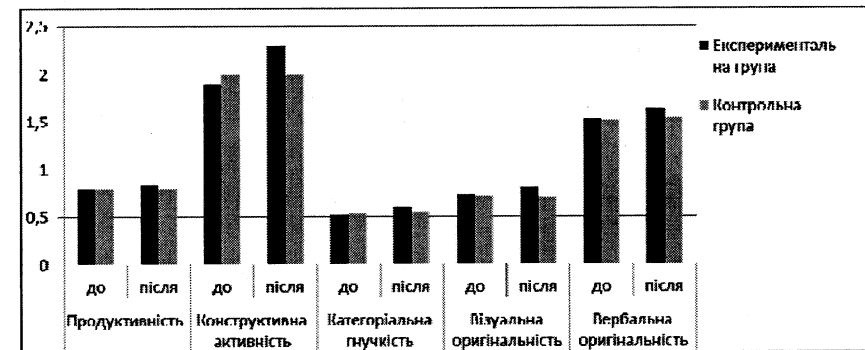

Рис.2. Порівняльний аналіз результатів дослідження структурних компонентів креативності у старшокласників до та після проведення тренінгу (за методикою П.Торренса).

Для визначення значущості в різницях оцінок за показниками структурних компонентів креативності було використано t-критерій Стьюде-

нта та виявлено статистично значущі відмінності між оцінками в роботах старшокласників експериментальної групи за показниками продуктивності ($p < 0,05$), конструктивної активності ($p < 0,05$), візуальної оригінальності ($p < 0,05$), тобто ми можемо стверджувати, що відбулося зростання показників структурних компонентів креативності після проведення тренінгу. Статистично значущі відмінності між оцінками в роботах старшокласників контрольної групи не виявлено за всіма показниками структурних показників креативності.

Одержані результати дозволяють зробити висновки, що розроблений тренінг з розвитку креативності у школярів є ефективним та може використовуватись в роботі психологічної служби рекреаційних закладів.

Список використаної літератури

1. Выготский Л.С. Педология подростка. / Л.С. Выготский // Собрание сочинений в 6 т. – Т.4. – М.: Педагогика, 1984 – С. 5-242
2. Грецов А.Г. Тренинг креативности для старшеклассников и студентов / А.Г. Грецов – СПб.: Питер, 2007. – 208 с.
3. Ермолаева-Томина Л.Б. Психология художественного творчества: Учебное пособие для вузов / Л.Б. Ермолаева-Томина – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.
4. Іванюта О.В., Симоненко С.М. Розвиток візуального мислення підлітків / О.В. Іванюта, С.М. Симоненко – Одеса: ПНЦ АПН України, 2003. – 275 с.
5. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е.П.Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 450 с.
6. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 992 с.
7. Грецов А.В. Лучшие упражнения для развития креативности. Учебно-методическое пособие / А.В.Грецов. – СПб., СПбНИИ физической культуры, 2006. – 44 с.
8. Максименко С.Д. Індивідуальні особливості мислення / С.Д. Максименко – К.: Фенікс, 1990. – 102 с.

9. Моляко В.А. Творческая конструкторология (пролегомены) / В.А. Моляко – К.: «Освіта України», 2007. – 388 с.

10. Натадзе Р.Г. К онтогенезу формирования понятия: Формирование понятий в школьном возрасте / Р.Г.Натадзе – Тбилиси: Мецниереба, 1976. – 267 с.

11. Пономарев Я.А. Психология творчества / Я.А. Пономарев. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2006. – 624 с.

12. Симоненко С.М. Психологічні особливості розвитку візуального мислення в онтогенезі / С.М.Симоненко // Наука і освіта. – 1999. – № 5-6. – С. 68-70.

13. Симоненко С.М. Психология визуального мышления: стратегияльно-семантический подход / С.М.Симоненко – Одеса: ПНЦ АПН України, 2005. – 320 с.

14. Симоненко С. М., Грек О.М. Візуальна креативність: діагностика та комп'ютерні технології розвитку: монографія / С. М. Симоненко, О.М. Грек. – Одеса : Фенікс, 2010. – 200 с.

15. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. Учеб.пособие для студ.высш.пед.учеб.заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 304 с.

16. Фельдштейн Д.И. Проблемы возрастной и педагогической психологии / Д.И. Фельдштейн – М.: Междунар.пед.акад., 1995. – 366 с.

17. Csikszentmihalyi M. Creativity. Flow and the psychology of discover and invention. – N.Y.: Harper Perennial, 1997.

18. Torrance E.P. The Nature of Creativity as Manifest in its Testing // The Nature of Creativity. Sternberg R.J. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1988. – P. 32–75.